

Милан Совиљ

Институт за новију историју Србије
Београд

СВЕТ „ПОКРЕТНИХ СЛИКА” У ВАЉЕВУ

Ваљевски биоскопи и филмске пројекције тридесетих година XX века

Апстракт: У раду се говори о првим пројекцијама у Ваљеву, затим о развоју биоскопа и њиховом значају у друштвеном животу града тридесетих година XX века. Кроз наслове неких приказаних филмова могуће је видети колико су грађани Ваљева били упознати са европским и светским кинематографијама, али и колико је ваљевска публика била у току са свим променама у свету филма – од неких преко њих филмова до филмова у боји.

Филм је био значајан проналазак с краја XIX века, који је временом постао присутан готово у свим европским земљама. Након прве јавне пројекције филма браће Огиста и Луја Лимијер 28. децембра 1895. у Паризу, уследила је и прва филмска пројекција у Београду 6. јуна 1896. године.¹ Убрзо су се филмови појавили и у другим градовима; 1897. у Суботици, Кикинди, Белој Цркви, Вршцу, 1898. у Неготину, Смедереву, Нишу, да би почетком XX века филмске пројекције биле присутне и у свим осталим већим и мањим местима. Страни путујући биоскопи повремено су гостовали по Србији, да би од 1906. започело отварање

¹ Прве филмове у Београду приказао је Андре Кар, фотограф из Лиона са својим суграђанима Ж. Жиреном, механичарем-кинооператером, и А. Велхорем, трговцем, у дворани код „Златног крста” на Теразијама. Програм је садржао и неке од филмова са париске премијере браће Лимијер: „Улазак воза у станицу”, „Рушење зида”, „Рибља пијаца у Марсељу”, „Купање у мору”, „Баштован или спаљивање траве”, „Париски булевар” и „Дечја игранка”. Петар Волк, *Историја југословенског филма*, Београд 1986, стр. 1-2; Петар Волк, *Српски филм*, Београд 1996, стр. 253; Дејан Косановић, *Лексикон пионира филма и филмских стваралаца на тлу југословенских земаља 1896-1945*, Београд 2000, стр. 106, 245.

сталних биоскопа, који су били углавном везани за неке импровизоване објекте.² Разлика између путујућих и сталних биоскопа била је превасходно у томе, што путујући биоскопи нису имали своје сале за приказивање филмова, већ су власници тих биоскопа организовали пројекције у туђим објектима – адаптираним салама, кафанама и хотелима.³

У периоду између два светска рата број биоскопа на територији Краљевине СХС (Југославије) временом је растао. Године 1919. било је регистровано 82 биоскопске дворане, а 1929. број биоскопа је учтвостручен и износио је 340.⁴ Међутим, и поред повећања броја биоскопа, њихов број је у односу на неке друге европске земље био мали и готово занемарљив. Тако је 1929. године у Немачкој било 5.200 биоскопа, Француској и Енглеској 4.200, Шпанији 3.000, Италији 2.800, Чехословачкој 1.493, Пољској 630, Румунији 568 и Мађарској 525 биоскопских сала.⁵

Филм у Краљевини СХС (Југославији) је постепено напредовао, али је и даље био присутан стари начин размишљања који је филмско стваралаштво сматрао индустријом и занатском делатношћу, пре него битним обликом културног рада. Важни југословенски филмски центри били су Загреб и Београд, са неколико већих дистрибутерских кућа, која су се пре свега бавиле пласирањем страног филма. Држава није показивала већи интерес у развоју домаће кинематографије, док су биоскопи били оптерећени са 40% пореза, као да су у питању обичне радње.⁶ Између два светска рата у Југославији су снимани углавном

2 „Париски биоскоп” у Београду, чији је власник био трговац Буби Катаривас, рекламиран је као први стални биоскоп 1906. године. Трговац Катаривас је на Малом Калемегдану подигао шатру, која се ослањала на стубове укопане у земљу, док је кров био покривен цирадом. Унутар шатре, која је представљала биоскопску салу биле су поређане дугачке дрвене клупе. Тек од наредне 1907. године подизали су се дрвени објекти, који су служили као дворане за гледање филмова. Стални биоскопи у Војводини помињу се од 1906. и то прво у Сомбору, затим 1908. у Суботици и од почетка 1910. године у Новом Саду. Петар Волк, *Историја југословенског филма...*, стр. 12; Петар Волк, *Српски филм...*, стр. 253-255; Дејан Косановић, н. д., стр. 108.

3 Боса Слијепчевић, *Кинематографија у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини 1896-1918*, Београд 1982, стр. 35.

4 Љубодраг Димић, *Културна историја у Краљевини Југославији 1918-1941*, I-III, Београд, 1997, стр. III/ 326.

5 Zdenek Kármik, *České země v éře První republiky (1918–1938), díl třetí, O přežití a o život (1936-1938)*, Praha 2003, str. 340-341, 352.

6 Државна филмска централа вршила је послове регистрације и одобравања филмова за јавно приказивање. У току 1932. године било је регистровано 739 филмова стране и домаће производње, од којих је 14 било забрањено. Од филмова увезених из иностранства, највећи број је био из САД и Немачке, док су кинематографије

комерцијални филмови, без неког већег културног значаја. Стране филмске компаније користиле су бројне погодности, атрактивну југословенску природу и јефтину радну снагу како би снимали филмове.⁷ У таквим околностима радили су биоскопи у Краљевини Југославији, чије је становништво имало прилике да упозна један нови облик уметничког стваралаштва.

Поред већих градова, биоскопи су били присутни и у неким мањим срединама, као што је било Ваљево. По завршетку Првог светског рата, Ваљево је било окружни, срески и општински центар, да би по формирању бановина 1929. године било у саставу Дринске бановине, са центром у Сарајеву. Број његовог становништва временом се повећавао, али не нагло – од 9.757 у 1921. години до 11.050 десет година касније.⁸

Недостатак и скућеност простора за културни и духовни развој био је присутан између два светска рата. Ваљево није имало своје стално позориште, а осећала се и потреба за објектима где би се организовале културне манифестације и разне свечаности. С изузетком мањег броја удружења, највећи број културних, уметничких и спортских колектива и друштава није имало свој простор, па су састанке, концерте или представе одржавали у кафанама и нарочито у нешто пространијим хотелским салама.

Становништво Ваљева је свој први стални биоскоп добило 1910. године, када је угоститељ Тиосав Благојевић успео да набави филмски пројектор и да преко провизорног платна организује филмске пројекције у својој кафани „Србија”.⁹ Међутим, могуће је да су прве филмске представе приказане у Ваљевоу још 1908. године у „Секулића дворани”, где је радио кинооператер и часовничар Љуба Петровић.¹⁰ Биоскоп је у

других земаља биле заступљене у знатно мањем обиму. У истом временском периоду снимљена су 282 филма домаће производње, пре свега филмови културне садржине, журнари, забавни филмови и краћи рекламни филмови. Љубодраг Димић, *н. г.*, стр. 326-327, 336.

7 Мира Лим, Антоњин Ј. Лим, *Најважнија уметности. Источноевропски филм у двадесетом веку*, Београд 2006, стр. 27.

8 Милан Трипковић, *Ваљево 1900-1941*, Ваљево 1980, стр. 93; Зоран Јоксимовић, *Революционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941*, Ваљево 1981, стр. 8.

9 Власник биоскопа се на самом почетку нове делатности сусрео са проблемима јер је требало добити дозволу за рад од градских власти, које нису знале како да дозволу издају, јер раније није било биоскопа у Ваљевоу, нити молби за одобравање њиховог рада. Тако је биоскоп „Србија” добио дозволу за рад, која је давана циркусима. Снежана Радић, „Живи људи на платну. Биоскопи у Ваљевском крају и њихов репертоар 1944-1946”, *Колубара – Велики народни календар за пролеће 2001*, Ваљево 2001, стр. 104.

10 Те податке Дејан Косановић преузео је од Босе Слијепчевић, која је у својој књизи још истакла да је Тиосав Благојевић отворио биоскоп 1909. године, што се не

почетку представљао „једну чаролију од које се свет плашио”, док су његови први гости били пре свега млађи људи, који су старије „вукли за руку да би их навикли да уживају у благодети овог новог техничког и културног проналаска”.¹¹ Прве филмове приказане у биоскопу „Србија”, Благојевић је набавио преко агената и то продукције „Pate Frer” и готово за све филмове штампане су плакате. Постојао је и преводилац наслова, све док се филмови нису почели набављати директно из Београда после балканских ратова.¹² Посетиоци су уз одређену надокнаду, добијали место за кафанским столом у време приказивања филма. С обзиром да су филмови били неми, у близини платна налазили су се музичари, који су својом музиком употпуњавали доживљај гледања филма.¹³ Свет „покретних слика” закорачио је у једну малу средину и у животе ваљевских грађана.

У току Првог светског рата и аустроугарске окупације Ваљева, биоскопска сала је била подељена конопцем на два дела у којима су могли с једне стране да седе аустроугарски официри односно с друге стране српско становништво.¹⁴ Након 1918. године, више није било поделе посетилаца у биоскопским салама. Власници биоскопа у Ваљеву, односно објеката прилагођених приказивању филмова, финансирали су се од наплаћивања улазница посетиоцима за гледање филмских пројекција, али и од угоститељске делатности, што им је омогућавало повезивање биоскопског и кафанског простора. Ваљевски округ је убирао извесне приходе од рада биоскопа, који нису били велики по висини материјалног износа.¹⁵ Повећање броја објеката у којима су

поклапа са новинским чланцима из *Гласа Ваљева* из 1940. када је била прослава 30 година постојања и рада биоскопа „Србија”. Боса Слијепчевић је ту годину навела према казивањима самог Тиосава Благојевића. У погледу првих пројекција, а како су Б. Слијепчевић и Д. Косановић написали и првог биоскопа у Ваљеву, главна заслуга припадала је часовничару Љуби Петровићу. Он је 1908. у простору намењеном за концерте и забаве – „Секулића дворани” приказао прве филмове у Ваљеву. Касније је тај биоскоп продат Јови Илићу, док је сам Петровић једно време радио и као кинооператер у биоскопу код Тиосава Благојевића. Видети: Боса Слијепчевић, *н. д.*, стр. 53-54; Дејан Косановић, *н. д.*, стр. 174; *Глас Ваљева*, бр. 11, 20. август 1940.

11 *Глас Ваљева*, бр. 11, 20. август 1940.

12 Боса Слијепчевић, *н. д.*, стр. 53-54.

13 Милан Триповић, *н. д.*, стр. 73; Драгутин М. Бајић, *Ваљевске кафане*, Ваљево 1995, стр. 57.

14 *Глас Ваљева*, бр. 11, 20. август 1940. Видети: Снежана Радић, *н. д.*, стр. 104-105.

15 У току једног тромесечја 1923. године, приходи Ваљевског округа износили су укупно 652.770 динара и од те суме 2.480 динара је добијено од такси на биоскопе и забаву. Радило се о тек десетом приходу Ваљевског округа по величини материјалног износа. Од 1925. до 1927. године власници локала у којима су се приређивале забаве, изложбе, циркуске, биоскопске и друге представе плаћали су

могли да се приказују филмови, било је присутно од краја двадесетих година XX века. Иако је код становништва Ваљева интересовање за филм постајало све веће, у граду није било простора намењеног искључиво приказивању филмова. Стални биоскопи и даље су били везани за кафане и хотелске сале. Поред већ поменуте кафане – пивнице „Србија”, биоскоп је постојао и у „Гранд хотелу”, једном од познатијих ваљевских хотела између два светска рата. Власник Марко Ј. Бабић је у локалним новинама *Глас Ваљева* из јула 1928. рекламирао свој хотел као „првокласан”, „са 20 чисто намештених соба”, „са домаћом и страном кујном”, али и као хотел који има „свој сопствени биоскоп”.¹⁶ У „Србији” и „Гранд хотелу” обично су постојале две пројекције – дневна и вечерња, а било је дана када се почетак представа и поклапао. Марта 1929. у оба угоститељска објекта, филмови су почињали у 20:30 а у новембру исте године у 21 час.¹⁷

Шта су биоскопи представљали за грађане једног малог места у Краљевини Југославији, као што је било Ваљево? И поред скромних сведочанстава која су остала о биоскопима, свакако да се може истаћи њихова огромна важност у друштвеном животу града. Уз помоћ „покретних слика”, грађани Ваљева, посебно они који нису имали прилике да путују и да се лично упознају са другим културама и традицијама, могли су да откривају „нове светове”. Иако је од првих београдских пројекција крајем XIX века, филм постао близак и познат југословенском становништву, он је и у тридесетим годинама XX века и даље изазивао велику радозналост код публике. То се пре свега односило на филмове чија тематика није била везана за југословенско поднебље, на филмове који су приказивали далеке и готово непознате пределе или историјске епохе. Такође, тридесетих година XX века у ваљевским биоскопима повремено су се на репертоарима појављивали филмови чији су наслови могли да укажу на тематику која је рушила тадашње друштвене норме и устаљени начин живота провинције, или пак филмови који су отварали нова питања и нагнали на другачије погледе. У крајњем случају, наслови попут „Пламен љубави”, „Под грехом”, „Жена без стида”, „Љубавници”, голицили су знатичељу ваљевског становништва и утицали на посету биоскопским салама. Нажалост, недо-

дневно таксу 50 динара (локали првог реда) односно 30 динара (локали другог реда). Такса за биоскопске представе износила је 20 динара дневно. Међуопштински историјски архив у Ваљево (у даљем тексту МИАВ), фонд: Општина града Ваљево 1879-1944 (у даљем тексту ОГВ), бр. кутије 170, п. бр. 9; п. бр. 16.

16 *Глас Ваљева*, бр. 2, 7. јул 1928.

17 *Исто*, бр. 12, 24. март 1929; бр. 13, 31. март 1929; бр. 44, 10. новембар 1929; бр. 46, 24. новембар 1929.

стају подаци и о тачном броју посетилаца ваљевских биоскопа и капацитетима самих биоскопа. С обзиром да су власници пивнице „Србија” и „Гранд хотела” располагали са угоститељским објектима који су на основу сачуваних спискова хотела, кафана, ресторана и гостионица у Ваљево из 1936. и 1938. године сврстани у прву категорију, које је пре свега посећивало богатије становништво, судије, адвокати, имућнији трговци и официри, могуће је и да је број посетилаца филмских пројекција био сличан броју гостију кафана.¹⁸ Према подацима са којима је располагао власник пивнице „Србија” Тиосав Благојевић у време прославе 30 година постојања и рада његовог биоскопа, у току три деценије грађани Ваљева погледали су 2.500 филмова разних продукција, одржано је 10.000 пројекција и било је преко милион посетилаца.¹⁹ За биоскоп у „Гранд хотелу” или неки други, не постоје слични подаци. Ваљевске кафане, међу њима и пивница „Србија” и „Гранд хотел” имали су редовне госте а у време када није било филмских пројекција, у поменутом два објекта посетиоцима су пружани и други видови забаве и разоноде, кроз наступе сталних музичких састава или салон-оркестара. У „Гранд хотелу” је повремено приређиван и „дансинг”.²⁰

Крајем двадесетих година XX века у ваљевским биоскопима приказивани су неми филмови, који су и даље опстајали и поред појаве звучног филма у светским кинематографијама.²¹ Неки од филмова које је ваљевска публика могла да погледа у пивници „Србија” и „Гранд хотелу” марта и априла 1929. године били су: „Гроф обешењак”, „Катастрофа у Форествилу”, „У лову за миражом”, „Алахов врт”, „Ана Карењина”, „Фантом Париске опере”, „Велика пустоловина”, „Поноћна ружа”, „Ружа из џунгле” и други.²² Радило се пре свега о филмовима америчке продукције са неким од познатијих глумаца, који су се прославили улогама у неким филмовима. Ваљевска публика имала је прилике да види на филм-

18 МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 183, п. бр. 135; фонд: ОГВ, бр. кутије 196, п. бр. 48. Поменути спискови хотела, кафана, ресторана и гостионица у Ваљево из 1936. и 1938. године објављени су код: Милан Совиљ, „Два списка ваљевских кафана и хотела 1936. и 1938. године”, *Гласник Историјског архива Ваљево*, број 42, Ваљево 2008, стр. 141-146.

19 Снежана Радић, н. д., стр. 105.

20 *Глас Ваљева*, бр. 13, 31. март 1929.

21 Иако је августа 1926. године америчка филмска компанија Warner Brothers снимала синхронизовану музику за своје филмове и приказала програме кратких звучних филмова, тек је са филмом „Цез певач” из 1927. године са Ал Цолсоном у главној улози, изговорен први дијалог на филму, чији је утицај био сензационалан. Дејвид А. Кук, *Историја филма*, I-III, Београд 2005, стр. I/340-341.

22 *Глас Ваљева*, бр. 12, 24. март 1929; бр. 13, 31. март 1929; бр. 14, 7. април 1929; бр. 16, 21. април 1929.

ском платну Грету Гарбо, Џона Џилберта, Вилму Бенки, Лиу де Пути и друге. Грета Гарбо и Џон Џилберт глумили су заједно у филму „Ана Карењина”, Џон Џилберт је уз Еленор Бордмен глумио и у филму „Гроф обешењак”, док је нови филм са Гретом Гарбом „Жена” био приказан у Ваљеу новембра 1929. године.²³ Немачко-америчка глумица мађарског порекла Лиа де Пути глумила је главну улогу у филму „Поноћна ружа”, који је говорио о париском животу, док је Вилма Бенки уз Роналда Колмана играла у филму „Пламен љубави”. Та два филма била су на редовном репертоару биоскопа „Србија” априла односно октобра 1929. године.²⁴ У филму „Алахов врт” главну улогу је тумачио Иван (Светислав) Петровић. Радило се о највећој филмској звезди српског порекла 20-их и 30-их година XX века. У току четрдесетогодишње филмске каријере, Петровић је остварио преко стотину улога у немим и звучним филмовима у Аустрији, Немачкој, Француској и Чехословачкој.²⁵ Од познатијих филмова, ваљевска публика је могла да погледа „Титаник”, али и филмове „Издаја” и „Жути љиљан” новембра 1929.²⁶

Наредне 1930. године, поред пивнице „Србија” и „Гранд хотела”, филмови су повремено давани и у кафани „Балкан”. Почетком маја 1930. у Ваљеу је било приказано неколико филмова, који су у локалним новинама *Глас Ваљева* рекламирани и најављивани: „Коло среће” са комичарима „Патом и Патошоном” (биоскоп „Гранд хотела”), „Тајне двора Абдул Хамида” у коме су представљени „савремени догађаји из доба султана Абдул Хамида” (биоскоп пивнице „Србија”), као и „најбољи филм ове сезоне” „Европа у пламену” у коме су „поред осталог приказани и најстрашнији призори из Светског рата” (биоскоп кафане „Балкан”).²⁷ Поред ових филмова, у биоскопу пивнице „Србија” били су најављени и неки од „највећих и најбољих до сада израђених филмова” попут: „Под грехом”, „Жена без стида”, и „Волга, Волга”.²⁸ У истом временском периоду у осам београдских биоскопа приказивани су углавном тон филмови, чак су у току једног дана – 4. маја 1930. биле две свечане премијере тон филмова („Не верујем више жени” и „Валцер са два срца”).²⁹ Док су у Ваљеу и даље давани неми филмови, биоскопи у престоници углавном су у својој понуди имали тон филмове. Међутим, било је случајева да је један филм приказиван и у дужем

23 Исто, бр. 12, 24. март 1929; бр. 13, 31. март 1929; бр. 44, 10. новембар 1929.

24 Исто, бр. 16, 21. април 1929; бр. 41, 20. октобар 1929.

25 Дејан Косановић, *н. г.*, стр. 108.

26 *Глас Ваљева*, бр. 44, 10. новембар 1929; бр. 46, 24. новембар 1929.

27 Исто, бр. 18, 4. мај 1930.

28 Исто.

29 *Политика*, бр. 7898, 3. мај 1930; бр. 7899, 4. мај 1930.

временском периоду, са мањим или већим паузама, тако да је београдска публика филм „Гроф обешечањак” могла да види априла 1930. док је тај филм већ био у Ваљеву марта 1929. године.³⁰

Тон филмови постали су део ваљевске свакодневице тек 1931. године. Као што је појава првих филмова представљала огромну сензацију, тако је и употреба звука на филму померила још више границу у домаћу филмских открића. Од 1931. године биоскоп у пивници „Србија” или како је повремено напомињано „код Благојевића”, добио је још један префикс у свом називу – „тон биоскоп”. Како су тон-филмови били још непознати за већину ваљевске публике, али и уједно како би посетиоци биоскопа стигли на почетак пројекција, власник биоскопа и пивнице Тиосав Благојевић је преко новина замолио публику да „долази до почетка представа како се не би улажењем квариио тон”.³¹ „Тон-филмска сезона” била је најављена од 4. августа 1931. године у биоскопу „Србија” и први филм који је требао да отвори ту сезону био је „Покладна вила” – велика немачка оперета. Након „Покладне виле” били су најављени и други филмови, попут „Чикош Баронесе”, „Њено величанство љубав”, „Нежни рођаци”, затим француски филм „Фра Диволо”, „Песма моје душе”, „Царева љубав”, али и велико филмско остварење „Светлости велеграда”, како је истицано са „Шарлом Шаплином” у главној улози.³² Најновији филм глумца и редитеља Чарлија Чаплина „Светлости велеграда” сниман је три године, од децембра 1927. до јануара 1931. и садржао је бројна решења звучних ефеката, али са веома мало дијалога.³³ Најава филма „Светлости велеграда” у Ваљеву, у години када је продукција филма завршена, говори само по себи, да је ваљевска публика била у току са појавом великих светских филмских остварења.

Поред америчких филмова, који су преовладавали на биоскопским репертоарима, ваљевска публика могла је да повремено погледа и филмове из совјетске кинематографије. Кретајући се од авангарде ка социјалистичком реализму, совјетска филмска уметност била је оптерећена и прожета актуелним политичким дешавањима.³⁴ Неке од совјетских филмова насталих почетком тридесетих година, посетиоци ваљевских биоскопа могли су да виде 1934. године: „Невреме”, „Жена за хиљаду рубаља”, „Златно језеро” и друге. Од познатијих совјетских филмова,

30 *Глас Ваљева*, бр. 12, 24. март 1929; *Полиџика*, бр. 7891, 25. април 1930.

31 *Глас Ваљева*, бр. 31, 2. август 1931.

32 Исто.

33 Дејвид А. Кук, н. д., стр I/ 282.

34 Мира Лим, Антоњин Ј. Лим, н. д., стр. 43-56.

приказаних у то време у Ваљеву, био је филм Григорија Александрова „Пастир Костја”.³⁵ Радило се о мјузиклу из 1934. године који је настао под холивудским утицајем.³⁶ Да ли због недовољно развијене дистрибуције совјетских филмова или из неких других, „виших” разлога, у другој половини тридесетих година на репертоарима ваљевских биоскопа веома ретко су се налазили филмови из Совјетског Савеза. Тек септембра 1940. године најављено је приказивање више од 20 совјетских филмова за 1940/41. годину. Међу њима, требали су да се нађу и неки од филмова који су привукли већу пажњу совјетске публике, али и филмске критике – „Стенка Рјазин” и филм из два дела „Петар Велики”.³⁷

За разлику од пројекција у Ваљеву 1910. године, када власти нису знале како да издају дозволу за рад биоскопа, јер је њихова појава била нешто ново и практично непознато, тридесетих година је била сасвим другачија ситуација. Ваљевска општина је од власника биоскопа убирала одређене дажбине, тачније за рад биоскопа, било је неопходно платити таксе. Међутим, често се дешавало да их власници биоскопа нису редовно плаћали. У 1933. години Ваљевска општина није успела да наплати 4.080 динара од такса за биоскопе и представе, што је у односу на остале неплаћене таксе, са изузетком неплаћених такса за износ нечистоће (13.300 динара), био највећи дуг.³⁸ Слично је било и 1935/36. године, када су власници биоскопа дуговали Ваљевској општини 1.600 динара, што је овог пута било занемарљиво у односу на дуговања од кирија за локале (121.329 динара) и од општинских приреза (540.000).³⁹ Кашњења у плаћању такса за биоскоп нису битније утицала на пројекције нових филмова у Ваљеву.

Пред Други светски рат биоскопска понуда се побољшала а конкуренција међу биоскопима повећала, јер су са радом почела још два биоскопа – „Бранковина” и „Централ”. Попут биоскопа у пивници „Србија”, „Гранд хотелу” и повремено у кафани „Балкан”, тако су и два нова биоскопа била везана за угоститељске објекте. Биоскоп „Бранковина” налазио се у оквиру истоименог хотела, на углу Кнез Милошеве и Доктора Стајића бр. 1. У питању је био реновиран хотел, који се тридесетих година звао хотел „Секулић”.⁴⁰ Нови биоскоп „Бранкови-

35 *Глас Ваљева*, бр. 14, 20. септембар 1940.

36 Дејвид А. Кук, *н. д.*, стр I/ 496.

37 *Глас Ваљева*, бр. 14, 20. септембар 1940.

38 МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 174, п. бр. 168.

39 У питању су били неостварени приходи Ваљевске општине из 1935/36. године. МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 184, п. бр. 307.

40 Исто, фонд: ОГВ, бр. кутије 201, п. бр. 356.

на” рекламиран је у новинама *Глас Ваљева* маја 1940. године, као „тон-биоскоп” у коме се приказују „најбољи филмови, најновија репортажа света и универзал журнал на нашем језику”, али и као биоскоп са „ефикасном вентилацијом, пластичном сликом и одличним тоном”.⁴¹ Посетиоци биоскопа „Бранковина” могли су да почетком јуна 1940. погледају филмове „Последњи шеик” са Џон Вејном у главној улози и „Блудна зора”, у коме је Жан Габен остварио, како је истицано, „највећи тријумф”.⁴² Поред реклама за опремљеност и угодности које је пружао биоскоп „Бранковина”, у новинама су објављивани и постери са главним јунацима филмова. Јула 1940. кроз плакат у *Гласу Ваљева* најављен је у биоскопу „Бранковина” филм „Хеј Славени” као епопеја за борбу и уједињење свих Словена.⁴³

Други новоотворени биоскоп „Централ” био је у оквиру истоимене гостионице, у Карађорђевој улици бр. 69. Грађевински радови на поменутом угоститељском објекту приводили су се крају септембра 1939, међутим нова зграда гостионице била је у потпуности завршена тек почетком 1941. године.⁴⁴ Власници гостионице Крста Пашић и Зарије Пенезић су у улагању у биоскопску салу видели могућност и за зараду, с обзиром на повећање заинтересованости за филмску уметност код грађана Ваљева.⁴⁵

Крајем тридесетих и почетком четрдесетих година значајна новина у погледу филмских пројекција представљала је појава колор филмова или филмова у боји.⁴⁶ Од филмова најављених у 1940. години у биоскопу „Србија”, пажњу публике је привукао филм „Љубавници”, са Џенет Мек Доналд и Нелзоном Едијем у главним улогама. Филм је приказиван за „Духовне празнике” јуна 1940. и то као „велики шлагер нашег

41 *Глас Ваљева*, бр. 1, 6. маја 1940.

42 Исто, бр. 3, 1. јун 1940.

43 Исто, бр. 8, 20. јул 1940.

44 МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 204, п. бр. 46; Драгутин М. Бајић, н. д., стр. 85.

45 Драгутин М. Бајић, н. д., стр. 85.

46 Први филм живе акције у трохроматском техниколору био је кратки филм од две ролне компаније Pioneer Films „La Cucaracha” из 1934. Убрзо је иста компанија уложила новац у свој први трохроматски дугометражни филм под називом „Беки Шарп” („Becky Sharp”) у режији Рубена Мамулијана из 1935. године. Дејвид А. Кук, н. г., стр I/ 356.

биоскопа” и што је веома битно, као „колор филм”.⁴⁷ У истом биоскопу за јун 1940. били су најављени филмови „Бела робиња” са Вивијан Романс и „Бароничин слуга”, док су за јул 1940. били планирани филмови „Демони зрака” са Петером Лорсом као „незаборавним мистером Мотом”, „Јунаци улице” и „Милионер Харди”, у коме је главну улогу тумачио Мики Руни.⁴⁸

Биоскоп „Србија” је августа 1940. прославио један важан јубилеј – 30. година рада. Поводом тог значајног догађаја, у *Гласу Ваљева* објављен је чланак у коме се истицало да су браћа Благојевићи отворили биоскоп у Ваљеу 1910. године, у време када је само у Београду постојао стални биоскоп.⁴⁹ Такође, било је напоменуто да је у раздобљу од тридесет година, од „кратких журнала и несавршених сцена”, биоскоп добио „савршену слику праћену тоном”, као и да је прерастао у „духовну и културну потребу свих слојева нашег грађанства”.⁵⁰ Поводом јубилеја, биоскопу „код Благојевића” било је упућено више честитки филмских компанија из Београда – Тесла филма, Авала филма, Интербалкан филма, Центрофокса и Ерос филма, док су преко Загреба стигли телеграми Параманта, Метро-Голдвин-Мајера и других филмских кућа.⁵¹

*

Биоскопи су у току тридесетих година XX века постали неизоставни део друштвеног живота Ваљева, јер су утицали већи културни и духовни развој његових житеља. С обзиром да су биоскопске сале биле везане за угоститељске објекте, кафански живот се преносио и у биоскопе, редовни гости кафана и гостионица били су и међу посетиоцима биоскопа. Међутим, то прожимање биоскопа и кафана, поред својих позитивних, имало је и негативне стране. На основу извештаја градских полицијских стражара у Ваљеу, кафане су представљале, између осталог и места на којима се дешавао велики број престопа и проневера, повезаних са опијањима и тучама. Ту су спадали и угоститељски објекти који су имали своје биоскопе.⁵² Крајем тридесетих година XX века политичар, драматург и писац Милан Грол је забележио у погледу Београда, да су се на позорницама појавили текстови са неприрод-

47 *Глас Ваљева*, бр. 4, 10. јун 1940.

48 Исто, бр. 3, 1. јун 1940; бр. 4, 10. јун 1940; бр. 6, 1. јул 1940; бр. 7, 10. јул 1940.

49 Исто, бр. 11, 20. август 1940.

50 Исто.

51 Видети: Снежана Радић, *н. г.*, стр. 105.

52 МИАВ, фонд: ОГВ, кутије бр. – 174, п. бр. 68; кут. бр. 186, п. бр. 303; б кут. бр. 200, п. бр. 107 и п. бр. 422.

ношћу, вулгарности и импровизацијом а да је свет који је одлазио у биоскоп у престоници, умео и да „урла и ломи столице”.⁵³ Да ли је нека слична појава била и у Ваљеву? Сачувани подаци о нередима или неспоразумима у биоскопима су малобројни. Дешавало се да посетиоци филмских пројекција помешају своје личне ствари, а да након тога преко новина траже исте назад. Такав случај био је почетком децембра 1929. године, када је један посетилац однео из биоскопа „Србија” шарени штап, а у новинама *Глас Ваљева* је замољен „да га изволи донети у исту кафану, где ће пак добити свој сопствени штап, који се тамо налази”.⁵⁴ Било је и примера прављења нереди испред или у самом биоскопу, као и ометања остале публике која је дошла на филмску пројекцију.⁵⁵ Међутим, сви ти случајеви нису могли да наруше успостављени однос ваљевских грађана према биоскопима, да спрече одласке у биоскопске сале и уживање у свету „покретних слика”.

Summary

Cinemas and movie projections had a great importance in the social life of the town. Lack of space for cultural development of Valjevo townsmen, increased the importance of cinema, which was, similar to the cinemas in other towns, connected to taverns and hotel halls. From the opening of the first stationary cinema "Srbija" in 1910, till the end of the 1930s of the 20th century, the habitants of Valjevo had an opportunity to get acknowledged with film art, European and world cinematography.

Apart from the cinema "Srbija", there were projections in the "Grand" hotel, sometimes even in the tavern "Balkan". Before the beginning of the World War II, Valjevo got two new cinemas - in the hotel "Brankovina" and in the tavern "Central". Valjevo also had an opportunity to see the development of the movies, right from silent movies in the beginning of the 1930s, to the sound movies, somewhere in the middle of 1930s and movies in color right before World War II.

53 Милан Грол, *Из предратне Србије. Утисци и сећања о времену и људима*, Београд 1939, стр. 19.

54 *Глас Ваљева*, бр. 48, 8. децембар 1929.

55 МИАВ, фонд: ОГВ, бр. кутије 206, п. бр. 491.